

ESTUDI DE GENTILICIS: EL CAS DE "FLIXANCO"

Carles Vega i Castellví

Els estudiosos de la llengua com a entitat social han constatat que, entre els usuaris de les llengües minoritzades -com ara la catalana-, hi ha un pregon sentiment d'inferioritat lingüística en relació a les llengües dominants (l'espanyol, posem per cas), una mena de complex que, de fet, no és gens difícil de copsar.

Tampoc no és difícil d'observar, entre els parlants d'un dialecte poc prestigiats, amb poca o nul·la presència en els usos formals i ridiculitzats sovint per usuaris d'altres dialectes, la presència d'un semblant sentiment. És clar que el complex d'inferioritat aquí és referit a la varietat amb prestigi i / o amb més pes demogràfic.

L'esmentat sentiment es manifesta d'una manera diàfana quan algú diu que "els d'aquí parlem malament el català" (com si tots els d'aquella varietat fossin llavifosos), o quan un s'està contínuament preguntant com es diu això o allò en català, o quan es queda meravellat de com parla de bé el català en Pepet, el del Partit Vigatà Democràtic.

Es manifesta igualment quan es bandeja una paraula ben genuïna d'aquell dialecte, substituint-la per una de sinònima del dialecte prestigiats (o que ho sembli). És el cas d' "aubergi" o "alberge" per "préssec", d' "este" per "aquest", o de "roig" per "vermell". O de "flixanco" per "flixenc".

Malgrat que durant anys s'ha anomenat *flixanco* a tot allò que sigui o vingui de Flix, ha sorgit últimament una tendència a desqualificar el gentilici i proscriure'l de papers, cartells i mitjans àudio-visuals. El fet no pot respondre a altra causa que a un sentiment d'inferioritat dictat per una pedant tendència a la homogeneïtzació dialectal: cap al dialecte central, prestigiats pels *mass media*, des del nord-occidental de transició, massa barroer per a certes vel·leïtats.

És cert que l'adjectiu resulta rar, ja que el derivatiu *-anco* és molt

singular, i no es coneix cap altre gentilici amb aquest sufix. Encara més: la terminació *-o*, sempre mal considerada en català, li dona un aspecte de vulgarisme (sic) o de castellanisme. El més aproximat, i un dels més productius amb significat gentilici, és *-enc*, i això ha fet optar els detractors de *flixa* per aquesta darrera solució morfo-fonètica. Fins i tot alguns han reblat l'argument d' "anomalitat" (permeteu-me la llicència) del primer i d'idoneïtat del segon basant-se en el fet que l'apellatiu espanyol per a l'habitant de Flix sigui "flixense".

Analitzem la qüestió. I comencem fent-ho per la darrera tesi, la del paral·lelisme amb l'espanyol. Un únic però definitiu apunt: els mecanismes de funcionament d'una llengua, tant se val els morfològics, els fonètics, els sintàctics com els lèxics, no es poden explicar mai en base a fenòmens o mecanismes d'una altra, per molt que sigui de la mateixa família lingüística. Igual que cada casa és un món, cada llengua és un univers, i les lleis que regeixen el seu funcionament no són extrapolables a altres universos lingüístics. Si no és que ens obstem a traslladar l'actual situació socio-lingüística, de subordinació del català respecte de l'espanyol, a terrenys exclusivament lingüístics. És a dir, a passar de la subordinació lingüística al mestissatge que viu l'espanyol a Puerto Rico, per dir un cas. Aleshores, no només *flixenc*: també *gerundenc*, *dertusenc*, *tarraconenc*, *vinebrenç* o *rasquerenc*. És clar que, d'aquesta manera, realitzem una derivació del tot artificial i acientífica, per molt sistemàtica i regular que pugui ser.

En canvi, la tesi que defensa l'ús del derivatiu *-enc* no ja per analogia amb l'espanyol, sinó en base a la baixa productivitat de *-anco*, sí que és susceptible de consideració des de la perspectiva de la Lingüística. Sospesem la tesi: un handicap se li presenta de bon començament, fins i tot abans d'entrar a valorar-la intrínsecament, perquè ja d'un principi ens trobem que la tradició lingüística (un dels criteris essencials per a la valoració de qualsevol element lèxic o morfològic) hi falla: no trobem cap documentació ni cap constància oral que *flixenc* s'hagi utilitzat mai. Però és que ni cal, de fet: la no existència de l'adjectiu, fins que no se'l van inventar, ja és argument suficient, perquè la Gramàtica Històrica ha demostrat que el derivatiu *-enc* és d'extensió ben recent¹; tan recent que, allà on s'ha

1 DUARTE, ALSINA (1986) assenyalen que "molts dels adjectius en *-enc* es documenten només recentment en la llengua" (vol. 3, pàg. 113)

implantat, encara no ha tingut temps de ser desplaçat per cap altre².

Ara: també hem anotat que el gentilici en *-anco* utilitza un sufix no només “anormal” -no ususal-, sinó “anòmal” -no regular. Anòmal perquè la seua etimologia, a priori, resulta de difícil encasellament. Anòmal perquè acaba en *-o* àtona, una terminació sovint considerada aliena al català.

Quant a l'origen etimològic, si bé a priori és de difícil establiment, una més acurada consideració d'aquest aspecte dissipa qualsevol dubte. Perquè, avaluant la gamma de possibles rels que la Gramàtica Històrica ens proporciona, s'arriba ben aviat a poder establir tal origen: es podria conjecturar per a l'afix en qüestió la terna de sufixos antics *-ENSE* (llatí), *-ING* (germànic) i *-ANU* (llatí), dels quals el primer ja queda descartat gairebé d'entrada, car *-ENSE* > *-ès*³ en el corpus lèxic patrimonial (p. e. “francès”) i també *-ENSE* > *-ense* com a sufix culte (d'aquí deriven “tarraconense”, “dertusense”, etc.)

El sufix germànic *-ING* (que aporta el sentit de “gentilici” i el d’“aproximació”) és l'origen del català *-enc*. Resulta impossible, segons les regles evolutives del català, que hagi pogut donar *-anc* o *-anco*, ja que, si bé l'alternança entre *ee* i *aa* àtones és habitual en la gènesi i en el procés de formació de la llengua, no es produeix mai entre *ee* i *aa* tòniques⁴, per més que l'element morfològic provingui del superstrat germànic. Amb la qual cosa, *-ING* hauria pogut generar també *-enco*, però mai *-anc* o *-anco*.

El derivatiu llatí *-ANU* esdevé normalment *-à*: el cas de “valencià”, “català” o “americà”⁵. Tanmateix, aquest sufix llatí, que pot tenir un contingut semàntic tant de gentilici com despectiu, dona en català altres sufixos, que en realitat són variants de *-à*: *-ano* i *-anc*⁶. A més, doncs, de

2 Mirant el conjunt de gentilicis de la Ribera d'Ebre, es constata només l'existència de “riberenc” i d’ “asconenc”. El primer és d'enunciació ben recent (com recent és el concepte geogràfic de la Ribera) i s'usa i s'accepta generalment; el segon, encara més recent, no s'usa ni s'accepta tan generalment (caldría fer un estudi del desplaçament dels antics gentilicis *asconer* i *asconès* i de la idoneïtat del nou).

3 BADIA (1984) aporta les documentacions de “FRANCENSE > francès” i “CORTENSE > cortès” (pàg. 284); DUARTE, ALSINA (1986) fan notar a la pàg. 115 del vol. 3 que aquest derivatiu actua en la formació de mots com “maonès” o “alguerès”.

4 LAUSBERG (1965), pàg. 219, assenyala que les vocals tòniques *e* i *i* del llatí donen *e*, i que l'única rel d'una *a* en català és la *a* (breu o llarga) tònica llatina, com passa en les altres llengües romàniques (si exceptuem algun context morfològic del francès modern).

5 DUARTE, ALSINA (1986), pàg. 61.

6 DUARTE, ALSINA (1986), pàg. 55.

constatar l'existència -lèxicament poc productiva, però real, al cap i a la fi- en el corpus lingüístic català, i sense la càrrega despectiva que alguns li volien conferir, del sufix *-anc*, acabem d'esbrinar-ne l'ètim.

Cert que no és exactament aquest derivatiu el que conté l'adjectiu *flixanco*: en aquest apel·latiu, hi trobem associada al sufix que acabem d'estudiar una *-o* àtona final. Una *-o* que, tal com s'ha dit al principi, li confereix un aspecte vulgar (sic) o castellanitzant. És així que alguns l'abominen només per aquest tret morfològic. Certament, un argument ben poc consistent. Fet i fet, la creença errònia que cap paraula acabada en *-o* àtona no és genuïnament catalana ha estigmatitzat els mots que, com *flixanco*, hi terminen (i ha esdevingut una de les causes de l'aparició d'aquella inseguretat en la competència lingüística dels catalanoparlants). Tanmateix, el cos lèxic català està ple de paraules acabades en *-o*, genuïnes i, per tant, lliures de qualsevol sospita estrangeritzant: no cal sinó reparar en *ferro*, *ganxo*, *conco*, *minso*, *carro*, *gerro*, *mancurro* (o *curro*) i *guerxo*. Substantius i adjectius tots que tenen la fatídica terminació.

Però, si bé *-o* no és un acabament anòmal com s'ha volgut fer creure, ¿per què afegir-lo a un sufix que té entitat pròpia, com és *-anc*?⁷ Es podria pensar que es tracta d'una *-o* eufònica: per causa de la dificultosa articulació de la paraula, es feia necessària la unió d'aquesta vocal, de manera que en fes més fàcil la pronúncia; una paraula que comença per fricativa labial sorda més dental ([fl]), la segona síl·laba de la qual comença per fricativa palatal sorda ([_]), so de la "x", i que acaba en nasal velar ([n]) o en nasal més oclusiva velar sorda ([nk]), segons l'èmfasi amb què es pronuncia, resulta de ben treballosa pronunciació. No seria gens estrany que hagués entrat en funcionament el fenomen de l'eufonia, doncs⁸. Cal tenir en compte, a més, que és una paraula amb flexió de femení, amb la qual cosa la vocal afegida no es fa estranya, ja que fa la funció de flexió de masculí.

7 Més quan la nostra parla compta amb paraules acabades en *-anc*, com ara "blanc", "banc", "estanc" o "esvoranc", sinó que les terminacions d'aquests mots no són pas derivatius, car formen part del radical nominal; per tant, no s'hi pot establir cap paral·lelisme.

8 Tal com ha passat, parcialment, en certes flexions nominals: els plurals de paraules com "bosc" o "asterisc" afegeixen *-o* eufònica ("boscos", "asteriscos"). I això mateix es produeix en la flexió verbal: "canto" i "pateixo" eren, en el català antic, "cant" i "patesc"; i formes com "corre" i "obre" han afegit una *-e* per tal de facilitar-ne la pronúncia (segons la flexió regular, haurien de ser "cor" i "obr").

Recapitem: s'ha parlat de l'arrel del debat *flixa* versus *flixa*, de les conseqüències lèxiques que, en aquest cas, comporta l'assumpció absoluta de la subordinació lingüística, de la tradició de la parla riberenca dels dos sufixos en litigi, de les etimologies d'ambdós derivatius, i de la genuïnitat de la terminació en -o àtona, justificant-ne la presència en *flixa*.

A la vista de tots els arguments exposats, que es mouen entre el pragmatisme de la tradició lingüística i la solidesa de la reflexió i del rigor científics, no podem dubtar de la genuïnitat i de l'acceptabilitat de l'apellatiu *flixa*, ni de l'artificialitat i de la injustificabilitat de l'ús *flixa*. Queda demostrat que qui s'entesta a bandejar aquell gentilici i a utilitzar aquest és traït pel seu purisme intransigent i per la seua dèria d'ultracorrecció: desterra el "correcte", el propi de la parla flixa i riberenca, i se n'inventa un, més proper als models de prestigi. És clar que amb tota la bona intenció del món. Però amb la mala fortuna de contribuir encara més a la desorientació dels usuaris de la llengua i -cosa més greu- a l'encarcarament i la tabuïtzació del català.

derivatius, car formen part del radical nominal; per tant, no s'hi pot establir cap paral·lelisme.

BIBLIOGRAFIA

Antoni M. BADIA I MARGARIT: *Gramàtica Històrica*, València, 1984: Ed. Tres i Quatre, "Biblioteca d'Estudis i Investigacions", nº 4, 2a. ed. (Primera ed. en castellà: Barcelona, 1951, Ed. Noguer).

Jordi BRUGUERA: *Història del lèxic català*, Barcelona, 1985: Ed. de l'Enciclopèdia Catalana, "Biblioteca Universitària", nº1.

M.Teresa CABRE, Gemma RIGAU: *Lexicologia i Semàntica*, Barcelona, 1986: Ed. de l'Enciclopèdia Catalana, "Biblioteca Universitària", nº3.

Germà COLON: *El léxico catalán en la Romania*, Madrid, 1976: Ed. Gredos, "Biblioteca Románica Hispánica", "Estudios y Ensayos", nº245.

Joan COROMINES: *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1983-1988: Ed. Curial -"La Caixa".

Diccionari de la Llengua Catalana, Barcelona, 1982: Ed. de l'Enciclopèdia Catalana, 1a. edició.

Carles DUARTE, Alex ALSINA: *Gramàtica Històrica del català* (3 vols.), Barcelona, 1986: Ed. Curial, "Manuals", nº 7, 10 i 11.

Pompeu FABRA: *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Barcelona, 1982: Edhasa, 16a. ed., revisada i ampliada.

Heinrich LAUSBERG: *Lingüística Romànica*, Madrid, 1982: Ed. Gredos, "Biblioteca Romànica Hispànica", "Manuales", nº 12.

Joan VENY: *Els parlars catalans*, Palma de Mallorca, 1982: Ed. Moll, "Biblioteca Raixa", nº 128, 3a. ed. corregida i augmentada.